

«ТАСДИҚ МЕНАМОЯМ»

Ректори Муассисаи давлатии

таълимии «Донишгоҳи давлатии

Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров»

дотсент Набизода М.С.

« 17 » 09 соли 2025

ХУЛОСАИ

МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ «ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУЧАНД БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОЧОН ҒАФУРОВ»

Диссертатсияи Мирзозода Садриддин Хол дар мавзуи «Соинуддини Хучандӣ ва хусусиятҳои ғоявию бадеии осори адабии ӯ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.01 – Адабиёти тоҷик, раёбита адабӣ) дар кафедраи адабиёти классикии тоҷики факултети филологияи тоҷики Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» ба анҷом расидааст.

Мирзозода Садриддин хатмкардаи Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон (алҳол Донишгоҳи миллии Тоҷикистон) аз рӯйи ихтисоси муаллими забон ва адабиёти тоҷик (1997) буда, дар вазифаҳои коргузор (2000-2001), омӯзгори кафедраи адабиёти классикии тоҷик (2001-2004), сармуаллими кафедраи адабиёти классикии тоҷик (2005-2007), дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷик (2008), роҳбари умумии таҷрибаомӯзии факултети филологияи тоҷик (2009-2012), докторанти кафедраи адабиёти классикии тоҷик (2013-2015), директори Китобхонаи марказии Донишгоҳи давлатии Хучанд (2017), сардори раёсати илм ва инноватсияи ДДХ (2018), дотсенти кафедраи адабиёти классикии тоҷик (2018 то ҳол) фаъолият намудааст. Ӯ пайваста бо қорҳои илмӣ машғул буда, иштирокчиӣ чандин қонфронсҳои байналмилалӣ сатҳи ҷумҳуриявӣ ва хориҷи кишвар буда, бо гувоҳинома ва дипломҳои дараҷаи II (Техрон, 2005, 2014 Маскав, 2020, Киров, 2021) сарфароз гардонида шудааст. Барои фаъолияти пурсамараш бо Ифтихорномаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сипосномаи КХ Халқии Демократии Тоҷикистон дар вилояти Суғд (2015), нишони Аълочии маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон (2016), нишони Аълочии фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (2022), Сипосномаи Прокуратураи

вилояти Суғд (2021), Ифтихорномаву Сипосномаҳои шаҳри Хучанд ва раёсати донишгоҳ кадр карда шудааст.

Мушовири илмӣ: Салимӣ Носирҷон Юсуфзода – доктори илмҳои филологӣ, профессор, академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, узви Комиссияи марказии интихобот ва раёйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мавзуи диссертатсия дар Шурои олимони Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» санаи **31.12.2013, қарори № 8** тасдиқ карда шудааст.

Дар рафти муҳокимаи диссертатсия хулосаи зерин қабул гардид: Рисолаи доктории Мирзозода Садриддин Хол таҳқиқоти комилу анҷомёфтаи илмӣ махсуб ёфта, аз арзишҳои муҳимми назарӣ амалӣ ва навгонии илмӣ бархурдор мебошад. Аҳаммияти мавзуи рисола дар он зоҳир мешавад, ки бори аввал дар адабиётшиносии тоҷик дар ҳаҷми рисолаи докторӣ таҳқиқи таъйиди тарҷумаи ҳоли Соинуддини Хучандӣ, муҳити парвариш ва нақди ангеҳои иҷтимоиву сиёсӣ дар шаклگیریи шахсияти эҷодии ӯ, таъйиди омилҳои муҳочирати хонадони Хучандӣ ба Исфакон ва равшан сохтани масъалаи интисоби туркзбонӣ ба хонадони Хучандӣ, таснифоти жанрӣ ва мавзуии осори илмию адабии Соинуддини Хучандӣ ва арзиши таълифоти ӯ дар таҳаввули адабиёти тоҷикӣ-форсии асрҳои XVI-XV, тавсифу таснифи нусхаҳои дастнависи осори адиб, таҳлили осори насрӣ ва муҳимтарин китобҳои мансури арабии суҳанвар, мушаххас намудани арзишу аҳаммияти номаҳои Соинуддини Хучандӣ, баҳсе дар атрофи ашъори шоир ва хусусиятҳои мавзуиву адабии он, баррасии масоили матншиносӣ ва сарчашмаҳои фикриву маърифатии осори суҳанвар, таъсири низоми фикрӣ ва ҳунари нависандагии Соинуддин ба осору орои орифон ва файласуфони баъдӣ, масъалаҳои сабк ва тарзи баён дар осори мансури Соинуддин бо таваҷҷуҳ ба вижагҳои забонӣ ва фикрӣ, таҳлилу таснифи усулҳои қорбасти воситаҳои тасвири бадеӣ, равишҳои истифода аз ашъори тоҷикӣ-форсӣ ва арабӣ, амолу ҳикмат, оёту ҳадис, рамзпардозӣ ва ҳикматӣ тамсилӣ дар қаломии ҳунарии Соинуддин ва масъалаи аҳаммияти осори нависанда ҳамчун сарчашмаи адабӣ ба таври густарда таҳлилу таҳқиқ шудаанд.

Ҳадафи меҳвари диссертатсия иборат аст аз муайян кардани вижагҳои ғоявӣ бадеии осори адабии Соинуддини Хучандӣ, аз ҷумла сабки осори насрии адиб, танаввуи мавзӯ дар таълиф ва шевоии баён, ҳаллоқияти ҳунарии Соинуддин, вижагҳои луғавӣ, сохторҳои дастурии қорбасти воситаҳои тасвири бадеӣ, арзиши мунозараҳо ва шарҳномаҳои Соинуддин, нусхаҳои ҳатии осори ӯ, бавижа нусхакӯш, ки аз назари қоршиносон дур афтодааст, таъсирпазирӣ суҳанвар аз афқору осори нависандагони пешин ва пайравии нависандагони баъдӣ ба осори

Соинуддин, нақши суханвар дар тақомули насри ирфонӣ ва андешаҳои ҳуруфӣ ва муайян кардани мақоми Соинуддини Хучандӣ дар адабиёти асрҳои XIV-XV мебошад.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки Соинуддини Хучандӣ як нависандаи соҳибсабки рӯзгори худ буда, эҳғари насри фанӣ дар рӯзгори Темуриён махсуб мешавад. Ба қор ғирифтани шеваи фанӣ дар мавриди масоили мухталифи илмӣ, пайванди насру назм, қорбасти ашъори тоҷикӣ-форсӣ, нақли оёту ҳадис, ҳикоятҳои таъсилӣ ва санооти бадеӣ дар ҳилоли наср аз ҷумлаи мухтассоти сабки Соинуддини Хучандӣ ба ҳисоб меравад. Истифодаи луғоту истилоҳоти арабӣ, вожаҳои қадимии тоҷикӣ-форсӣ, сохторҳои дастурии забон, қорбасти бештари исм, феъл, ҷонишин ва «бо»-и таъкид ва «ё»-и маҷхул дар зимни осори мансур, аз донандаи ҳуби қавоиди забони тоҷикӣ-форсӣ ва арабӣ будани нависанда дарак медиҳад.

Соинуддини Хучандӣ мухтареи як сабки фалсафии равону қавӣ буда, осори ӯ яке аз падидаҳои мумтози насри фалсафӣ ба забони тоҷикӣ-форсӣ ба шумор меравад. Яқинан интишори рисолаҳои тоҷикӣ-форсии нависанда мақоми насри фалсафии ӯро дар сатҳи осори фалсафии Ибни Сино, Носири Хусрав, Шаҳобуддини Сухравардӣ, Бобо Афзалу Ҳоҷа Насири Тӯсӣ ва Қутбуддини Шерозӣ қарор хоҳад дод. Таълифоти Соинуддини Хучандӣ аз лиҳози ғанӣ сохтани забони тоҷикӣ-форсӣ ба унвони забони андеша ва тааммул дорони аҳаммияти босазое аст ва дар заминаи жанрҳои номанигорӣ, ёддоштнависӣ, мунозаранависӣ ва шарҳнигорӣ асарҳои зиёде навиштааст. Соинуддин дар таснифи осори ҳеш пешиниёну муосиронро ба нудрат пайравӣ қарда, тариқи дигарро пеш ғирифт ва сабке дигар падида овард. Яъне нахустин маротиба ирфону фалсафа ва мантиқу ҳуруфро бо сабки илмии адабӣ ва дархури ҳамагон ба риштаи таҳрир қашид. Пас аз ӯ ба тадриҷ ин шеваи нигориш дар китобҳои илмӣ пайравӣ ғардид ва нависандагоне ҳамчун Домоди Астарободӣ ва Садруддини Шерозӣ аз он истиқбол намуданд.

Аҳаммияти назариявӣ ва илмию амалии тадқиқот. Аҳаммияти назариявии таҳқиқ дар он зохир мегардад, ки бори нахуст дар илми адабиётшиносии тоҷик вижагиҳои ғоявӣ бадеии осори мансури адиб ва махсусиятҳои сабки нависандагии Соинуддини Хучандӣ мавриди пажӯҳиши алоҳидаи монографӣ қарор ғирифтааст. Ба ҷанбаҳои адабиву бадеии таълифоти насрии адиб диққати махсус дода шуда, дар тақя ба матни осори манзуму мансур ҳунари шоирӣ ва маҳорати нигорандагии Соинуддини Хучандӣ таҳқиқ ғардидааст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ бо он мушаххас мешавад, ки натиҷа ва ҳулосаҳои илмии диссертатсия дар амалии илми адабиётшиносии тоҷик дар пажӯҳиши масъалаҳои мавқеи осори бадеӣ дар эҷодиёти мутафаккирони асримиёнагӣ, хусусиятҳои ғоявӣ бадеии асарҳои мансур ва баррасии

масоили аслию фаръии коргоҳи эҷодии адибон метавонанд корбаст шаванд. Маводи рисола ва хулосаҳои муаллифро ҳангоми навиштани мақола ва таълифи рисолаҳои илмӣ, дар навиштани китобҳои дарсӣ ва таълифи воситаҳои таълимӣ дар донишгоҳу донишқадаҳо ва мактабҳои миёна, омода кардани курси лексияҳо аз таърихи адабиёти тоҷикӣ-форсӣ ва таҳқиқи пахлуҳои номакшуфи эҷодиёти Соинуддини Хучандӣ, ҳамчунин зимни баррасии масъалаҳои алоқаманд ба хусусиятҳои ғоявию бадеии осори мансури насри классикӣ истифода кардан матлуб аст. Истифодаи маводи рисола барои таълифи тазкираи донишмандони Хучанд, китобҳои дарсӣ, махсусан, омӯзиши доираи адабии Исфакон, таърихи адабиёти суфия, таърихи афкори фалсафии халқи тоҷик, таълифи фарҳангҳои ирфонӣ ва курсҳои махсуси «Таърихи насри тоҷикӣ-форсӣ дар асрҳои XIV-XV ва масъалаҳои тасҳеҳи мутуни осори мансур» судманд хоҳад буд. Аз диссертатсия зимни таҳияи лексияҳо, навиштани рисолаҳои илмии доктории дараҷаи PhD, магистрӣ, рисолаҳои хатм дар факултетҳои филологӣ ва забонҳои шарқ, таъриху фалсафа, китобҳои дарсӣ барои тадриси фанни таърихи адабиёти тоҷикӣ-форсӣ, курс ва семинарҳои махсус оид ба насри бадеии асримиёнагӣ дар мактабҳои олии метавон истифода кард.

Дар чараёни таълифи рисола зимни барқарор намудани зиндагиномаи Соинуддини Хучандӣ аз дастхати маҷмуаи расоили ӯ, ки дар замони зиндагии нависанда китобат шуда, дар таркиби он хат ва имзои Хоҷа Соинуддин ба назар мерасад, истифода шудааст. Ин нусхаи муътабар дар Китобхонаи Маҷлиси Шурои ислонии Эрон, тахти шумораи 10196 ниғаҳдорӣ мешавад. Ҳангоми баррасии вижагиҳои ғоявию бадеии осори адабии Соинуддин аз равиши муқоисавии таърихиву таҳлилӣ, матншиносӣ, концепсияи таҳлили забону услуби асари бадеӣ, табақабандии жанрӣ ва мавзӯии осори адабӣ (Л. И. Тимофеев) дар доираи таҳлилу таҷзияи мухтассоти ҳунарии сабки Соинуддин аз равиши формализм (В. Шкловский) ва барои муайян кардани сабки осори насрии Соинуддин аз роҳнамоиҳои методологии Муҳаммадтақии Баҳор, Худой Шарифов ва Носирҷон Салимӣ истифода гардида, аз таҷоруби таҳқиқотии олимони ватанию хориҷӣ, ба монанди Е. Э. Бертелс, В. В. Бартолд, И. С. Брагинский, Ҳилмут Риттер, Мелвин Коушкӣ, Забеҳуллоҳи Сафо, Муҳаммадтақии Донишпажух, Мусавии Беҳбахонӣ, Иброҳими Дебоҷӣ, Саъдуло Асадуллоев, Абдунабӣ Сатторзода, Абдулманнони Насриддин, Матлубаи Мирзоюнус, Умеда Ғаффорова, Нурали Нуров ва дигарон ба кор гирифта шуда, аз методология ва афкори назарии пажӯҳишгарони мазкур истифода гардидааст.

Навгонии илмии диссертатсия. Тозагии пажӯҳиш дар он ифода ёфтааст, ки симо ва мероси илмию адабии Соинуддин Хучандии Исфа-

хонӣ бори нахуст ҳамчун як низоми том ва ҳамгиро дар доираи адабиёт-шиносии тоҷик бозсозӣ гардида, бо таъя ба далелҳои мустақими матнӣ ва сарчашмаҳои муътамад ихтилофоти тӯлонӣ дар бораи ҳувиати таърихӣ ва адабии ӯ, аз ҷумла масоили марбут ба ном, куният, таҳаллус, замони зиндагӣ ва доираи осори мансуб ба адиб ҳаллу фасл шудаанд.

Таҳқиқ бо фаротар рафтан аз баррасии маҳдуди шахсияти эҷодӣ, муҳити сиёсӣ-иҷтимоӣ ва фазои адабӣ-фарҳангии даврони Хоҷа Соинуддинро дар робитаи зич бо фаъолияти хонадони Хучандӣ дар Исфажони асрҳои миёна таҳлил намуда, нақши муассири донишмандони хучандиро дар густариши забон ва адабиёти тоҷикӣ-форсӣ дар ҷуғрофиёи фарҳангии кишварҳои форсизабон нишон додааст; дар ҳамин замина, андешаи маъмул дар таҳқиқоти хориҷӣ оид ба туркзабон будани Оли Хучанди Исфажон мавриди бознигариҳои интиқодӣ қарор гирифта, бо далелҳои таърихӣ матншинохтӣ рад ӯ ислоҳ шудааст.

Дар қори мазкур осори илмӣ адабии Соинуддин Хучандӣ аз лиҳози жанрӣ ва мавзӯӣ ба низом дароварда шуда, дар партави таҳлили матни осори манзуму мансур сатҳи баланди ҳунари шоирӣ ва маҳорати насрнигории адиб ошқор гардидааст.

Навовариҳои дигари таҳқиқ дар бозшиносии фарогири хусусиятҳои ҳунарии осори адабии ӯ ифода меёбад, ки забон ва сабки баён, сохтори дастурӣ, шеваҳои тасвир, масъалаи интисоби ашъор, хусусиятҳои номанигорӣ, усулҳои қорбурди ашъори форсӣ ва арабӣ, амсолу ҳикам, тарзи истифодаи оёти қуръонӣ ва аҳодиси набавӣ, ҳамчуни нақши рамз ва пояҳои фикриву эътиқодии адибро дар бар мегирад.

Аз ҷиҳати методологӣ, таҳқиқ бо татбиқи равиши ҷадиди шинохти сабки фардӣ ва таъя ба қадимитарин нусхаҳои хаттӣ, бори нахуст ба омӯзиши монографияи осори мансури Соинуддин Хучандӣ даст зада, шахсияти адабии ӯро дар заминаи ягонаи ғоявию бадеӣ муаррифӣ намудааст. Ҳамзамон, баррасии муфассали нусхаҳои хаттии осори Хоҷа Соинуддин аҳамияти онҳоро дар таҳия ва нашри матни илмӣ-интиқодии осор, ки то кунун дар адабиётшиносӣ ва матншиносии тоҷик амалӣ нагардида буд, ба таври асоснок ба миён гузоштааст.

Дар натиҷа, нақши Соинуддин Хучандӣ дар ташаккули анъанаи осори бадеӣ-илмӣ ва ирфонӣ равшан гардида, таълифоти ӯ ҳамчун сарчашмаҳои бозътимоди маърифатӣ ва марҷаъӣ муаррифӣ шуда, саҳми осори мансури адиб дар шинохт ва тасхеҳи мероси шеърӣ суҳанварони асрҳои XI–XV бо дидгоҳи тоза ва далелҳои илмӣ исбот шудааст.

Мақсади тадқиқот. Ҳадафи асосии таълифи рисола фаро гирифтани таҳқиқи ҳамаҷонибаи зиндагинома ва мероси илмӣ адабии Соинуддини

Хучандӣ, таҳлили амики хусусиятҳои ғоявию бадеии осори мансури ӯ ва муайян намудани мақом ва ҷойгоҳи адиб дар низоми адабиёти тоҷикӣ-форсии асрҳои XIV-XV мебошад. Бо вучуди он ки Соинуддини Хучандӣ дар адабиётшиносӣ ҳамчун нависанда ва мутафаккири барҷастаи давраи асри-миёнагӣ муаррифӣ гардида, роҷеъ ба ҷузъиёти зиндагӣ ва ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти эҷодии ӯ баррасиҳои пароканда сурат гирифтаанд, то имрӯз таҳқиқи ҷомеи монографӣ, ки махсус ба бозшиносии хусусиятҳои ғоявию бадеии осори адабии ӯ, хусусан мероси мансур, ихтисос ёбад, анҷом наёфтааст. Аз ин ҷост, ки рисолаи мазкур кӯшиш менамояд ин ҳолигии илмиро пур намуда, симои адабии нависандаро дар заминаи таҳлили матнӣ ва назариявӣ ба таври низомманд муаррифӣ кунад.

Дар доираи таҳқиқ яке аз масъалаҳои печида ва баҳсбарангези соинуддиншиносӣ, яъне қазияи интисоби ашъори дигарон ба Соинуддини Хучандӣ, ки дар матни осори мансури ӯ ба таври пароканда ҷой гирифтаанд, мавриди бозбинӣ ва таҳлили интиқодӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон, масъалаи нисбат додани Оли Хучанди Исфahон ба туркзабонӣ, ки дар таҳқиқоти аксари муҳаққиқони хориҷӣ ба назар мерасад, бо таъя ба маъхазҳои дасти аввал ва далелҳои таърихӣю матншинохтӣ то ҳадди имкон равшан ва асоснок баррасӣ шудааст.

Бо мақсади фаро гирифтани ҳамаҷонибаи мавзӯ ба таври муназзам ва низомманд муаллифи диссертатсия **вазифаҳои асосии** ин тадқиқотро муайян кардааст. Дар ҷараёни пажӯҳиш, пеш аз ҳама, вазъи сиёсӣ-иҷтимоӣ ва муҳити адабӣ-фарҳангии даврони зиндагии Соинуддини Хучандӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, бо таъя ба маълумоти сарчашмаҳои қадим манзараи нисбатан комили ҳаёти илмиву адабии аҳди нависанда бозсозӣ шудааст. Ҳамзамон ҷараёнҳои асосии фикрии замон, махсусан моҳият ва ҷойгоҳи фиркаи хуруфия, таълимоти тасаввуф ва таъсири онҳо ба адабиёти асримиёнагӣ мавриди омӯзиши ҷиддӣ қарор гирифтаанд.

Дар доираи вазифаҳои рисола масъалаи муайян намудани ному насаби пурра, валодат ва марҳилаҳои асосии зиндагии Соинуддини Хучандӣ дар Исфahон, муҳити таълиму тарбия, ҳаводиси сарнавиштсоз ва қазияи таъбири ӯ ба Ҳирот баррасӣ гардидааст. Омилҳои муҳочирати хонадони Хучандӣ ба Исфahон, муносибат ва пайвандҳои Оли Хучанди Исфahон бо Оли Туркаи Хучанди Исфahон ва масъалаи нисбат додани туркзабонӣ ба ин хонадони фарҳангӣ бо дидгоҳи интиқодӣ равшан карда шудаанд. Дар баробари ин, шинохти илмии шахсияти адабии Соинуддини Хучандӣ, манзалати иҷтимоӣ ва мақоми ӯ дар муҳити фикриву фарҳангии замон аз вазифаҳои муҳими тадқиқот ба шумор меравад.

Таснифоти жанрӣ ва мавзуии осори илмию адабии Соинуддини Хучандӣ анҷом ёфта, ҷойгоҳ ва аҳаммияти таълифоти ӯ дар таҳаввули адабиёти тоҷикӣ-форсии асрҳои XIV–XV муайян карда шудааст. Яке аз самтҳои калидии таҳқиқ ба тавсиф ва таснифи нусхаҳои дастнависи осори Хоҷа Соинуддин, бахусус он нусхасое, ки то кунун аз доираи таваҷҷуҳи муҳаққиқон дур мондаанд, ихтисос ёфтааст. Дар ин замина осори насрӣ ва муҳимтарин китобҳои мансури арабии нависанда мавриди таҳлили муфассал қарор гирифтаанд.

Аз ҷумлаи вазифаҳои муҳими рисола муайян намудани арзиш ва аҳаммияти номаҳои Соинуддини Хучандӣ ҳамчун сарчашмаи муътамад барои таҳқиқи масоили марбут ба зиндагӣ, ҷаҳонбинӣ ва муносибатҳои иҷтимоии нависанда ва фарзандони ӯ, инчунин баррасии шеваи хоси номангории адиб мебошад. Ҳамзамон, ашъори мансуб ба Соинуддини Хучандӣ, вижагиҳои адабиву мавзуии он ва масъалаҳои матншиносии марбут ба ин мерос ба таври интиқодӣ баррасӣ шудаанд.

Дар рисола сарчашмаҳои фикрӣ ва маърифатии осори Соинуддини Хучандӣ ва таъсири низоми фикрӣ ва ҳунари нависандагии ӯ ба осор ва афкори шоирон, орифон ва файласуфони давраҳои баъдӣ муайян гардидаанд. Масоили марбут ба сабк ва тарзи баён дар осори мансури адиб бо таваҷҷуҳ ба хусусиятҳои забонӣ ва мафкуравӣ таҳлил шуда, усулҳои қорбасти воситаҳои тасвири бадеӣ, аз қабилӣ ташбеҳ ва тавсиф, таҷнис ва ташхис, талмех ва маҷоз, тазод ва муқобала, сачъ ва мувозана дар каломӣ ҳунарии ӯ тасниф ва арзёбӣ гардидаанд.

Нихоят, дар доираи вазифаҳои тадқиқот аҳаммияти осори мансури Соинуддини Хучандӣ дар маърифат ва тасҳеҳи ашъори суҳанварони асрҳои XI–XV, аз ҷумла Санойӣ, Саъдӣ ва Камоли **Хучандӣ**, равшан карда шуда, равишҳои истифодаи ашъори тоҷикӣ-форсӣ ва арабӣ, амсолу ҳикам, оёту аҳодис, рамзпардозӣ ва ҳикоёти тамсилӣ дар таълифоти мансури адиб таҳлил гардидаанд. Дар маҷмӯъ, осори мансури Соинуддини Хучандӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими адабӣ ва фарҳангӣ бо далелҳои илмӣ муайян ва асоснок карда шудааст.

Мутобиқати мавзуи диссертатсия бо ихтисоси илмӣ ва шахсии докталаб: Мавзуи диссертатсия «Соинуддини Хучандӣ ва хусусиятҳои ғоявию бадеии осори адабии ӯ» пурра ба талаботи ихтисоси илмии **10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.01 – Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ)** мутобиқ буда, аз лиҳози мавзӯ, методология ва доираи масъалаҳои баррасишуда ба самти адабиётшиносии тоҷик тааллуқ дорад ва барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми филология ҷавобгӯ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ низ дар он ифода меёбад, ки диссертант бо таъя ба равишҳои муосири таҳқиқ ва баррасии низомманди масъалаҳои асосию фаръии мавзӯ бори нахуст ба таври комплексӣ вижагиҳои ғоявӣ бадеии мероси адабии Соинуддини Хучандиро дар асоси тасниф, тавсиф ва муаррифии нусхаҳои қадимии осори ӯ дар қолаби таҳқиқи монографӣ анҷом додааст. Натиҷаҳои таҳқиқ дар таълифоти илмии муаллиф ва силсилаи мақолаҳои нашршуда инъикос ёфта, саҳми фардии ӯро дар ҳалли масъалаҳои калидии соинуддиншиносӣ равшан месозанд. Пажӯҳиши мазкур маҳсули заҳмати чандинсолаи муаллиф буда, дар шакли диссертатсияи мукамал ва илмӣ ҷамъбаст гардидааст.

Муаллиф 8 нуктаи муҳимро барои ҳимоя пешниҳод кардааст, ки онро метавон чунон хулоса намуд: Соинуддини Хучандӣ (1369–1433) ҳамчун яке аз намояндагони қамомӯхтаи хонадони Хучанди Исфакон дорои мероси густурдаи илмию адабӣ мебошад, ки осори мансури ӯ дар жанрҳои гуногун, аз ҷумла ёддошт, мунозира, нома ва рисолаҳои хурдхатм, нисбат ба ашъораш ҷойҳои барҷастатар дошта, маҳз ҳамин таълифот симои адабии адибро дар адабиёти асрҳои миёна шакл додаанд.

Фазои фарҳангӣ ва фикрии асрҳои XIV–XV, сарфи назар аз вазъи мураккаби сиёсӣ-иҷтимоӣ, давраи шукуфоии илму адаб ба шумор рафта, шаҳрҳои Самарқанд, Ҳирот ва Исфакон ҳамчун марказҳои калидии фарҳангӣ зуҳур кардаанд; Соинуддини Хучандӣ маҳз дар чунин муҳит ташаккул ёфта, фаъолияти эҷодии ӯ идомаи анъанаҳои пешрафтаи адабию фикрии замон мебошад.

Хонадони Хучанди Исфакон дар тӯли чанд қарн дар ҳаёти сиёсӣ, мазабӣ ва фарҳангии минтақа нақши муассир дошта, дар тарвиҷ ва интишори забон ва адабиёти тоҷикӣ-форсӣ саҳми назаррас гузоштааст; аз ин рӯ, омӯзиши мероси намояндагони ин хонадон, аз ҷумла Соинуддини Хучандӣ, барои дарки ҳамаҷонибаи таърихи фарҳанг ва адабиёти форсизабон аҳаммияти бунёдӣ дорад.

Шахсияти маънавию эҷодии Соинуддини Хучандӣ дар пайванди муҳити хонаводагӣ, мусофиратҳои тӯлонӣ, муошират бо донишмандони барҷастаи давр ва таъсири равишҳои тасаввуфӣ ташаккул ёфта, осори ӯ дар рушди мактаби фикриву адабии Исфакон мавқеи калидӣ касб кардааст.

Осори мансури Соинуддини Хучандӣ аз лиҳози мавзӯ ва муҳтаво гуногунпахлу буда, масоили давлатдорӣ, ирфон, ахлоқи иҷтимоӣ ва андешаҳои ҳуруфиро фаро мегирад; аз ҷиҳати забон, сабк ва сохтори баён ин осор ҳамчун падидаи нав дар таърихи насри тоҷикӣ-форсӣ арзёбӣ мегардад.

Соинуддини Хучандӣ аз нахустин муаллифоне маҳсуб мешавад, ки донишҳои ирфонӣ ва фалсафиро дар қолаби насри адабӣ-илмӣ баён намуда,

сабки вижа ва устувори эҷодиро шакл додааст, ки бо инсичоми баён, матонати сухан ва корбурди ҳадафманди воситаҳои тасвири бадеӣ фарк мекунад.

Осори мансур ва рисолаҳои хурдҳаҷми адиб дорои арзиши баланди маърифатӣ ва сарчашмаӣ буда, барои омӯзиши таърихи ирфон, адабиёт, забон ва ахлоқи асрҳои миёна манбаи муҳим ба шумор мераванд.

Сабки насри Соинуддини Хучандӣ умуман содаву раван аст, аммо дар рисолаҳои илмӣ хусусияти фанӣ ва то ҳадде мураккаб касб мекунад; ин дугонагии сабкӣ аз камолоти эҷодӣ ва мутобиқати шакли баён ба хусусияти мавзӯ гувоҳӣ медиҳад.

Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои нашрнамудаи диссертант мазмуну муҳтавои диссертатсияро дар худ таҷассум намудаанд. Мақолоти нашрнамудаи муаллиф ва шумораи маводи ҷопшуда ба талаботи банди 35-уми қисмати сеюм (меъёрҳои омодакунии диссертатсия) Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ», ки аз 30-юми июни соли 2021, № 267 ва бо тағйири иловаҳо аз 26-уми июни соли 2023, тахти № 295 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯӣ мебошад.

Интишороти марбут ба мавзӯи таҳқиқ: Дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба таърифи расидаанд, инъикос ёфтааст:

[1-М] Мирзоев С. Усулҳои истифодаи оёту ҳадис дар рисолаҳои Соинуддини Хучандӣ // Аҳбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2006. – №3. – С. 165-170. (**Индекс: 775554**).

[2-М] Мирзоев С. Нигоҳе ба афкори динӣ ва адабии Соинуддини Хучандӣ // Аҳбори ДДҲБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2014. – № 2 (58). – С. 199 -207. (**ISSN:2218-256X**).

[3-М] Мирзоев С. Нақши Соинуддини Хучандӣ дар офариниши дostonҳои рамзӣ // Номаи донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ – Хучанд, 2014. – №3 (40). – С. 50-59. (**ISSN:2077-4990**).

[4-М] Мирзоев С. Нигоҳе ба девони Соинуддини Исфahонӣ //Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2014. –№4(59). –С.269-274. (**ISSN:2219-5408**).

[5-М] Мирзоев С. Авзои сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии замони зиндагии Соинуддини Хучандӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2015. – №3 (64). – С. 143-147. (**ISSN:2219-5408**).

[6-М] Мирзоев С. Табақабандии мавзӯи осори Соинуддини Хучандӣ // Аҳбори ДДҲБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикис-

тон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2015. – №4 (65). – С. 81-92. (ISSN:2413-2004).

[7-М] Мирзоев С. Х. Соинуддини Хучандӣ ва шарҳи «Ламаот»-и ӯ // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2015. – № 3 (44). – С. 102-106. (ISSN:2077-4990).

[8-М] Мирзоев С. Муносибат ва пайванди Оли Хучанди Исфохон бо Оли Туркаи Хучанд // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши филологӣ. – Душанбе, 2015. – №4/9(185). – С.185-190. (ISSN:2413-516X).

[9-М] Мирзоев С. Тазкираи шуарои Хучанд (Такриз ба китоби профессор А. Насриддин) //Ахбори АИҶТ. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2015. – №2(38) – С. 148-152. (ISSN:2076-2569).

[10-М] Мирзоев С. Баррасии нусхаи ношинохта аз Соинуддини Хучандӣ // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров).Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2016. – № 2 (47). – С. 96-101. (ISSN:2077-4990).

[11-М] Мирзоев С. Х. Ҷойгоҳи дostonҳои рамзии ирфонӣ дар осори Соинуддини Хучандӣ // Ахбори ДДХБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2019. – № 1(78). – С. 36-44. (ISSN:2413-2004).

[12-М] Мирзоев С. Х. Нигоҳе дигар ба зиндагиномаи Соинуддин Хучандии Исфохонӣ // Паёми донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №.7. – С. 179-186. (ISSN:2413-516X).

[13-М] Мирзоев С. Муаррифии нусхаҳои хатии осори Соинуддини Хучандӣ //Суханшиносӣ. –Душанбе, 2020. –№3. –С.80-94. (ISSN:2308-7420).

[14-М] Мирзоев С. Х. Баррасӣ ва таҳлили қорбурди ашъори Хоҷа Камол дар осори мансури Соинуддини Хучандӣ // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2020. – № 2 (85). – С. 96-101. (ISSN:2219-5408).

[15-М] Мирзоев С. Х. Саной ва Соинуддин // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2020. – № 3 (64). – С. 84-88. (ISSN:2077-4990).

[16-М] Мирзоев С. Х. Номаҳои Соинуддини Хучандӣ // Ахбори ДДХБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2020. – № 4 (85). – С. 87-91 (ба забони англисӣ). (ISSN:2413-2004).

[17-М] Мирзоев С. Х. Шарҳи Соинуддини Хучандӣ ба осори Ибни Арабӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – № 6. – С. 191-198. (ISSN:2413-516X).

[18-М] Мирзоев С. Х. Шарҳи Соинуддини Хучандӣ ба ашъори Ибни Фориз // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2023. – № 2 (75) С. 89-96. (ISSN:2077-4990).

[19-М] Мирзоев С. Х. Унсурҳои ташкилдихандаи андеша ва афкори Соинуддини Хучандӣ // Ахбори ДДХБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2023. – №1. (94). – С.57-64. (ISSN:2413-2004).

[20-М] Мирзоев С. Х. Соинуддини Хучандӣ ва рисолаи «Базм ва Разм»-и ӯ // Ахбори ДДХБСТ (Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – Хучанд, 2024. – № 2 (99). – С.75-83. (ISSN:2413-2004).

[21-М] Мирзоев С. Х. Баҳсе дар атрофи ашъори Соинуддини Хучандӣ ва хусусиятҳои адабии он // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2024. – № 2 (79). – С. 221-228. (ISSN: 2077-4990).

[22-М] Мирзоев С. Х. Нигоҳе дигар ба номаҳои Соинуддини Хучандӣ // Номаи Донишгоҳ (Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров). Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2025. – № 2 (83.) С.180-204. (ISSN:2077-4990).

Диссертатсияи кори илмии ба анҷомрасида буда, барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.00-Адабиётшиносӣ (10.01.01-Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ) ба ҳимоя тавсия мегардад.

Хулоса дар маҷлиси кафедраи адабиёти классикии тоҷики факултети филологияи тоҷики Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» қабул шудааст.

Кафедраи адабиёти классикии тоҷики факултети филологияи тоҷики Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» диссертатсияи Мирзозода Садриддин Холро кори илмии баанҷомрасида ва муҳраи меҳисобад, ки дар сатҳи баланди илмӣ таҳқиқотӣ таълиф шуда, ба ҳама талаботи диссертатсионӣ ҷавобгӯ аст. Дар ин замина диссертатсияи мазкурро барои дифоъ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.01 – Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ) барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ тавсия менамояд.

Дар маҷлиси кафедра 5 нафар доктори илми филология, профессорон, Н. Нурув, Т. Султонзода, З. Улмасзода, Ҳ. Зоиров, М. Маҳмадшоев, 11 нафар номзадҳои илми филология, дотсентон С. Саидов, Ш.Тоҷибоев, М. Ёрунова, Н. Пулотов, М. Бобоева, М. Нуруллоева, А. Ҳоҷиев, С. Азизов, Ф. Қайумова,

Р. Абдуллоев, Ш. Шарифов ва 1 нафар муаллими калон Т.Ашрапова иштирок доштанд.

Диссертатсия дар кафедраи адабиёти классикии тоҷики факултети филологияи тоҷики Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» санаи 16-уми сентябри соли 2025 (Суратчаласаи №2 аз 16-уми сентябри соли 2025) бо иштироки 17 нафар устодон, донишмандон баргузор гардид.

Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор»-17 нафар, «зид»-0, «бетараф»-0.

Раисикунанда,

доктори илмҳои филологӣ, профессори
кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ
«ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров»,

Маълумот барои тамос:

Тел. (+992) 92-876 37 67; E-mail: nurali74@mail.ru

Нуров Н. Н.

Мудир кафедраи адабиёти классикии
Тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик
Бобочон Ғафуров» н.и.ф., дотсент

Ҳочиев А. Қ.

Котиби чаласа,
дотсенти кафедраи адабиёти классикии
тоҷики МДТ-и «ДДХ ба номи академик
Б.Ғафуров» н.и.ф.

Азизов С. С.

«Имзоҳои Н. Н. Нуров, А. Қ. Ҳочиев ва С. С. Азизовро тасдиқ мекунам»

Сардори РК ва КМ-и МДТ-и
«ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров»

Сайдуллозода З.С.

Маълумот барои тамос:

735700, ш. Хучанд, гузаргоҳи Б. Матонбеков, 1.

Тел.: (+992) 92 805 70 07 E-mail: zarrina_14.10.70@mail.ru